

**Wytyczne dotyczące
programowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych
w celu ubiegania się o środki finansowe
w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego
Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020**

Gdańsk, wrzesień 2016 r.

Spis treści

1. Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miast jako wyzwanie polityki rozwoju w nowej perspektywie programowej	3
2. Najważniejsze uwarunkowania zakresu interwencji w ramach zintegrowanych projektów rewitalizacyjnych	5
2.1 Umowa Partnerstwa	5
2.2 Wytyczne w zakresie realizacji projektów w ramach Osi Priorytetowej 6 Integracja Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020	5
2.3 Wytyczne horyzontalne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych	5
3. Zintegrowane Projekty Rewitalizacyjne w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020	6
3.1 Kwestie definicyjne i pojęciowe	6
3.2 Tryb i zakres wsparcia w zakresie rewitalizacji w ramach Programu	8
3.3 Ukierunkowanie interwencji.....	9
4. Delimitacja obszarów zdegradowanych do objęcia wsparciem w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020	12
4.1 Metodyka delimitacji obszarów kryzysowych w jednostkach urbanistycznych	12
4.2 Identyfikacja zróżnicowania wewnątrzmięjskiego w jednostkach urbanistycznych	15
5. Wytyczne dotyczące przygotowania lub aktualizacji programów rewitalizacji miast	20
5.1 Program rewitalizacji jako program operacyjny miasta	20
5.2 Etapy tworzenia programów rewitalizacji	21
5.3 Struktura i cechy programów rewitalizacji	21
5.4 Weryfikacja programów rewitalizacji przez Instytucję Zarządzającą RPO WP	28
5.5 Konsultacje społeczne oraz podmioty zaangażowane w programowanie rewitalizacji	29
5.6 System monitorowania rewitalizacji.....	30
6. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko programu rewitalizacji	31
7. Konkursy architektoniczne i urbanistyczne w ramach formułowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych.....	32

Niniejszy dokument bazuje na doświadczeniach w zakresie wdrażania kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych realizowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013 i korzysta z wniosków badań ewaluacyjnych dotyczących kierunków i zasad wsparcia działań społecznych ukierunkowanych na aktywizację społeczną i gospodarczą zdegradowanych obszarów miejskich w nowej perspektywie finansowej.

1. Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miast jako wyzwanie polityki rozwoju w nowej perspektywie programowej

Dzięki swej szczególnej roli w strukturze społeczno-gospodarczej regionów miasta stanowią istotny element w ich strategiach rozwoju¹ oraz stają się przedmiotem dedykowanych polityk sektorowych². Działania obejmujące kompleksową rewitalizację zdegradowanych obszarów miast stanowią jeden z głównych zakresów interwencji dedykowanej ośrodkom miejskim, będąc skupionymi wokół Celu Operacyjnego 2.2 *Wysoki poziom kapitału społecznego* Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020 oraz Priorytetu 2.3 *Przestrzeń dla aktywności* Regionalnego Programu Strategicznego w zakresie aktywności zawodowej i społecznej *Aktywni Pomorzanie*. Realizowana na tych obszarach szczególna interwencja o charakterze społecznym, gospodarczym i przestrzennym, która ma na celu zatrzymanie postępującej marginalizacji, będzie współfinansowana ze środków europejskich wzmacniając wysiłki zmierzające do wypełnienia zaleceń Wspólnoty i zobowiązań Polski względem Unii Europejskiej³.

Wśród stawianych w kolejnym okresie programowania wyzwań szczególnie istotne staje się zapewnienie odpowiednich warunków zmierzających do kompleksowej rewitalizacji zdegradowanych obszarów miast, oddziałującej w sposób wielowymiarowy na problemy lokalnych społeczności. Doświadczenia w zakresie rewitalizacji tych obszarów wskazują na konieczność intensyfikacji interwencji oraz integracji podejmowanych w ramach EFRR i EFS działań, w celu osiągnięcia maksymalnych korzyści realizowanych projektów. Postrzeganie rewitalizacji jako kompleksowego i skoncentrowanego pakietu powinno być jednocześnie istotnym elementem całościowej polityki rozwoju samorządów miast⁴. Za szczególnie istotny dla efektów podejmowanych działań uznać należy ich indywidualny charakter wynikający ze zidentyfikowanych na etapie szczegółowej diagnozy problemów społecznych, gospodarczych i przestrzennych⁵.

Ukierunkowanie wsparcia na obszary strategicznej interwencji stanowi wyraz podejścia terytorialnego w planowaniu rozwoju regionu⁶. Funkcjonalne znaczenie ośrodków miejskich w strukturze województwa pomorskiego wpływa na sposób adresowania określonych działań stanowiących element polityki regionalnej, w tym działań Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020. Intensyfikacja wsparcia ma przyczynić się do uzyskania jak najszybszych gospodarczych efektów realizacji polityki województwa w odniesieniu do jego możliwości finansowych. Tym samym w zakresie kompleksowej rewitalizacji, zgodnie z zapisami RPO WP, preferuje się przedsięwzięcia realizowane na obszarach strategicznych rozwoju funkcji metropolitarnych tj. w centrum aglomeracji Trójmiasta oraz głównych ośrodkach wzmacniających strukturę pasma osadniczego, jak również ośrodkach rdzeniowych miejskich obszarów funkcjonalnych, stanowiących ośrodki równoważenia rozwoju w przestrzeni całego województwa pomorskiego.

Kompleksowa rewitalizacja zdegradowanych obszarów miast, stanowiąca element szerokiej wizji rozwoju całego ośrodka miejskiego, będzie realizowana w ramach RPO WP poprzez formułę projektu zintegrowanego, która umożliwi łączenie komplementarnych przedsięwzięć realizowanych w ramach różnych osi priorytetowych. Przyjęcie formuły projektu zintegrowanego ma na celu zapewnienie

¹ Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020

² Koncepcja Zrównoważonej Polityki Miejskiej Województwa Pomorskiego

³ Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 - Umowa Partnerstwa przyjęta przez KE 23 maja 2014 r.

⁴ Założenia Narodowego Planu Rewitalizacji przygotowanego przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju

⁵ Krajowa Polityka Miejska – dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 20 października 2015 r.

⁶ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020 przyjęta przez Radę Ministrów 13 lipca 2010 r.

spójności i efektywności podejmowanych działań oraz zapewnienie komplementarności pomiędzy finansowanymi z EFS i EFRR przedsięwzięciami. Realizowane projekty winny być ukierunkowane na rozwiązywanie indywidualnych problemów społecznych, gospodarczych i przestrzennych ujawnianych na obszarach zdegradowanych miast. W szczególności pierwsza z wymienionych kategoria problemów powinna odgrywać kluczową rolę w planowaniu kompleksowej rewitalizacji, jako jej fundament i główna rama realizacyjna. Ostatecznym celem działań w tym zakresie powinno być bowiem doprowadzenie do trwałych zmian społecznych. Działania społeczne mają też decydujące znaczenie z perspektywy dokonywanych zmian infrastrukturalnych warunkując ich trwałość i akceptację przez mieszkańców obszarów zdegradowanych.

Realizacja powyższych projektów będzie wynikać z ramowo uzgodnionego między Miastem a Instytucją Zarządzającą RPO WP zakresu przedsięwzięć tworzących projekt zintegrowany, które z jednej strony wynikają z programu rewitalizacji miasta, a z drugiej strony są możliwe do sfinansowania w ramach RPO WP, przyczyniając się do realizacji celów tego Programu w zakresie kompleksowej rewitalizacji zdegradowanych obszarów miast. Przy planowaniu przedsięwzięć rewitalizacyjnych należy wziąć pod uwagę uwarunkowania wynikające z rozporządzeń UE odnoszących się do Celu Tematycznego 9, w ramach którego realizowana będzie wiodąca interwencja w zakresie rewitalizacji z RPO WP. Oznacza to, że wsparciem objęte będą wyłącznie te działania, które przyczynią się do promowania włączenia społecznego, walki z ubóstwem i dyskryminacją.

Finansowane z EFS i stanowiące podstawę do podejmowania interwencji infrastrukturalnej działania o szczególnie istotnym znaczeniu w kontekście realizacji społecznego i gospodarczego wymiaru rewitalizacji będą dotyczyć obligatoryjnie inicjatyw odnośnie aktywnej integracji (PI 9i) i/lub działań na rzecz rozwoju usług społecznych w zakresie zwiększenia ich dostępności i jakości (PI 9iv).

Ponadto projekty wspierające rewitalizację, mogą być realizowane zarówno z poziomu regionalnego jak i krajowego, głównie w ramach CT 8 *Wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników* oraz komplementarnych PI w ramach CT 4 *Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną* oraz CT 6 *Ochrona środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów* i innych⁷.

Niniejsze wytyczne, kierowane do podmiotów uczestniczących w systemie realizacji RPO WP, wyznaczają kierunki i zasady prac Zespołu ds. rewitalizacji Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego, powołanego w dniu 18 grudnia 2014 roku uchwałą nr 1277/4/14 Zarządu Województwa Pomorskiego, i zostały wydane na podstawie art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 11 lipca 2014 roku *o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie 2014-2020* (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 217), zwanej dalej *ustawą wdrożeniową*, oraz pkt 6 rozdziału 2 Wytycznych Ministra Rozwoju z dnia 2 sierpnia 2016 roku *w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020* (Nr MR/H 2014-2020/20(02)08/2016).

⁷ Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 - Umowa Partnerstwa przyjęta przez KE 23 maja 2014 r.

2. Najważniejsze uwarunkowania zakresu interwencji w ramach zintegrowanych projektów rewitalizacyjnych

2.1 Umowa Partnerstwa

Zgodnie z zapisami Umowy Partnerstwa interwencja w zakresie rewitalizacji w programie regionalnym jest realizowana w ramach CT 9 *Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem oraz wszelką dyskryminacją* w oparciu o cel szczegółowy *Włączenie społeczności zamieszkujących obszary peryferyjne i zdegradowane*, realizowany poprzez PI 9b oraz właściwe PI EFS, w tym w ramach RPO WP PI 9i oraz PI 9iv.

Realizowane z EFRR w ramach CT 9 działania o charakterze rewitalizacyjnym mają na celu włączenie społeczności zamieszkujących obszary peryferyjne i zdegradowane dzięki kompleksowej rewitalizacji zdegradowanych obszarów postrzeganej w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym. Podejmowane w ramach rewitalizacji działania mają na celu poprawę jakości życia mieszkańców oraz ożywienie gospodarcze i społeczne danego obszaru, a w konsekwencji przyczyniać się do ograniczenia ryzyka ubóstwa i wykluczenia społecznego na tych obszarach. Realizacja działań infrastrukturalnych jest narzędziem niwelowania zjawisk związanych z problemami społecznymi, dotyczącymi danego obszaru, co znajduje odzwierciedlenie w logice zaprogramowania interwencji PI 9b. W ramach CT 9 mogą być realizowane inwestycje w zakresie kultury realizowane w ramach programu rewitalizacji, których celem jest poprawa spójności społecznej dzięki umożliwieniu lepszego dostępu do usług kulturalnych. Wysokość wsparcia projektów w zakresie kultury w ramach CT 9 nie może jednak przekraczać 2 mln euro kosztów kwalifikowalnych projektu.

Wykorzystanie środków europejskich w zakresie rewitalizacji powinno ponadto pozostawać w zgodzie z pozostałymi zapisami UP, w tym w szczególności zawartymi w rozdziale 1.5.4 zasadami realizacji polityki przestrzennej kraju skupiającymi się na poprawie ładu przestrzennego oraz realizacji idei miasta zwartej poprzez przeciwdziałanie niekontrolowanej suburbanizacji.

2.2 Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020 oraz Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO WP 2014-2020

Podstawę realizacji zintegrowanych projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WP stanowią zapisy Programu oraz SzOOP RPO WP dotyczące Działań i Poddziałań realizowanych w ramach PI 9i/9iv oraz PI 9b tj. Działań 6.1 i 6.2 OP 6 *Integracja* oraz Działań 8.1 i 8.2 OP *Konwersja*. Formułowane do finansowania przedsięwzięcia powinny zatem uwzględniać zapisy ww. dokumentów.

2.3 Wytyczne horyzontalne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych

Wytyczne Ministra Rozwoju określają zasady wsparcia projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO i KPO zgodnie z zasadami określonymi w UP dla obszaru strategicznej interwencji tj. *Miasta i dzielnice miast wymagających rewitalizacji*. Zapisy niniejszych wytycznych określają również obligatoryjne cechy i elementy programów rewitalizacji, na podstawie których samorządy miast będą ubiegać się o wsparcie projektów rewitalizacyjnych.

Uwzględnienie zasad zawartych w tych wytycznych otwiera drogę do preferencji w ubieganiu się o wsparcie finansowe w zakresie rewitalizacji w ramach KPO oraz, przy uwzględnieniu szczegółowych zasad przedstawionych przez IZ RPO WP w niniejszych wytycznych, o wsparcie w ramach RPO WP.

3. Zintegrowane Projekty Rewitalizacyjne w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020

3.1 Kwestie definicyjne i pojęciowe

Rewitalizacja to kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez **programy rewitalizacji**. Rewitalizacja zakłada optymalne wykorzystanie specyficznych uwarunkowań danego obszaru oraz wzmacnianie jego lokalnych potencjałów (w tym także kulturowych) i jest procesem wieloletnim, prowadzonym przez interesariuszy (m.in. przedsiębiorców, organizacje pozarządowe, właścicieli nieruchomości, organy władzy publicznej itd.) tego procesu, w tym przede wszystkim we współpracy z lokalną społecznością.

Działania służące wspieraniu procesów rewitalizacji prowadzone są w sposób spójny: wewnętrznie (działania pomiędzy sobą) oraz zewnętrznie (z lokalnymi politykami sektorowymi i kierunkami wynikającymi z dokumentów strategicznych i planistycznych).

Wśród warunków istotnych dla realizacji procesu rewitalizacji, w pierwszym etapie niezbędne jest uwzględnienie rewitalizacji jako istotnego elementu całościowej wizji rozwoju gminy oraz dokonanie pełnej diagnozy służącej wyznaczeniu obszaru zdegradowanego oraz obszaru rewitalizacji wskazanego w programie rewitalizacji, w tym zdefiniowanie dotyczących go problemów, przy czym diagnoza obejmować powinna łącznie kwestie społeczne, gospodarcze, przestrzenno-funkcjonalne, techniczne, a także środowiskowe.

Dla realizacji tego procesu na wyznaczonym obszarze rewitalizacji niezbędnym etapem, będącym wynikiem diagnozy, jest ustalenie hierarchii potrzeb w zakresie działań rewitalizacyjnych oraz właściwy dobór narzędzi interwencji do potrzeb i uwarunkowań danego obszaru, jak również synchronizacja działań w sferze społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej, a w dalszym etapie - koordynacja prowadzonych działań oraz monitorowanie i ewaluacja skuteczności efektów ich realizacji.

Dla powodzenia procesu rewitalizacji niezbędnym elementem jest ponadto realizacja wynikającej z art. 5 ust. 1 rozporządzenia nr 1303/2013 zasady partnerstwa polegającej na włączeniu partnerów w procesy programowania i realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach programów operacyjnych oraz konsekwentnego, otwartego i trwałego dialogu z tymi podmiotami i grupami, których rezultaty rewitalizacji mają dotyczyć.

Obszar zdegradowany to obszar miasta, na którym zidentyfikowano **stan kryzysowy** rozumiany jako sytuację, w której mierniki poziomu rozwoju społecznego oraz gospodarczego i przestrzennego są na niskim poziomie lub obserwuje się ich silną tendencję spadkową.

Obszar rewitalizacji to obszar obejmujący całość lub część obszaru zdegradowanego, który na podstawie analizy mierników społecznych, gospodarczych i przestrzennych wyłania się jako obszar, w którym nasilenie stanu kryzysowego jest relatywnie najwyższe w skali całego miasta co oznacza, że obszar ten jest predestynowany do objęcia kompleksowym wsparciem w zakresie rewitalizacji, również z uwagi na fakt kluczowego znaczenia dla rozwoju lokalnego. Samorząd miasta

może wyznaczyć kilka podobszarów rewitalizacji, w tym podobszarów nie posiadających ze sobą wspólnych granic, o ile w każdym z nich zidentyfikowano nasilenie stanu kryzysowego. **Z uwagi na konieczność zapewnienia koncentracji interwencji, obszar rewitalizacji nie może obejmować jednak łącznie więcej niż 20% powierzchni gminy oraz więcej niż 30% mieszkańców gminy.**

Program rewitalizacji to inicjowany, opracowany i uchwalony przez radę gminy wieloletni program działań w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej zmierzający do wyprowadzenia obszarów rewitalizacji ze stanu kryzysowego oraz stworzenia warunków do ich zrównoważonego rozwoju, stanowiący narzędzie planowania, koordynowania i integrowania różnorodnych aktywności w ramach rewitalizacji.

Program rewitalizacji przedstawia rozwiązania konkretnych problemów identyfikowanych w obszarach rewitalizacji miast. Wpływające bezpośrednio lub pośrednio na poprawę istniejącego stanu przedsięwzięcia winny być w założeniu finansowane z różnych źródeł (zarówno środków wsparcia międzynarodowego czy krajowego, jak i środków własnych).

Zakres przedsięwzięć stanowiących odpowiedź na konkretne, zidentyfikowane w programach rewitalizacji problemy obszarów rewitalizacji, który jest jednocześnie możliwy do sfinansowania w ramach RPO WP 2014-2020, będzie mógł być potencjalnie wdrażany w ramach zintegrowanego projektu rewitalizacyjnego. Należy wziąć pod uwagę, że rewitalizacja zdegradowanych obszarów miast w ramach RPO WP 2014-2020 będzie realizowana głównie w ramach poszczególnych PI CT 9 tj. PI 9i i/lub 9iv oraz PI 9b, a zatem wsparciem objęte będą wyłącznie te działania, które przyczynią się do promowania włączenia społecznego, walki z ubóstwem i dyskryminacją.

Projekt rewitalizacyjny to projekt w rozumieniu art. 2 pkt 18 ustawy, wynikający z programu rewitalizacji (zaplanowany w programie rewitalizacji i ukierunkowany na osiągnięcie jego celów) albo logicznie powiązany z treścią i celami programu rewitalizacji, zgłoszony do objęcia albo objęty współfinansowaniem UE z jednego z funduszy strukturalnych albo Funduszu Spójności w ramach programu operacyjnego.

W ramach RPO WP 2014-2020 interwencja w zakresie rewitalizacji będzie realizowana w ramach zintegrowanego projektu rewitalizacyjnego podlegającego uzgodnieniu pomiędzy Miastem a IZ RPO WP.

Zintegrowany Projekt Rewitalizacyjny to co najmniej dwa projekty powiązane ze sobą tematycznie w ramach wspólnego celu, jaki ma zostać osiągnięty dzięki ich realizacji, ich wybór do dofinansowania lub realizacja jest koordynowana przez Instytucję Zarządzającą RPO WP. Koordynacja ta polega w szczególności na określeniu wzajemnych relacji między projektami w zakresie warunków wyboru i oceny wniosków o dofinansowanie projektu, a także postanowień umów o dofinansowanie projektu lub decyzji o dofinansowaniu projektu⁸, który jest jednocześnie realizowany w ramach EFS i EFRR na obszarze zdegradowanym, w ramach OP 6. Integracja (Działanie 6.1. Aktywna integracja, Działanie 6.2. Usługi społeczne) oraz w ramach OP 8. Konwersja (Działanie 8.1. Kompleksowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne), przy czym działania finansowane w ramach EFS mają charakter nadrzędny w stosunku do działań finansowanych z EFRR. Zakres zintegrowanego projektu rewitalizacyjnego musi zostać uzgodniony pomiędzy Miastem a IZ RPO WP w toku negocjacji i być zgodny z SzOOP RPO WP 2014-2020 oraz systemem realizacji RPO WP.

⁸ Na podstawie art. 29 ustawy o zasadach realizacji programów operacyjnych polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020

W ramach PI 9b, finansowanego z EFRR, przewiduje się ponadto wsparcie o charakterze pozadotacyjnym kierowane w ramach Działania 8.2 RPO WP. Przewidywana wartość środków finansowych została określona w SzOOP RPO WP (Działanie 8.2).

Ponadto potencjalnym wsparciem wzmacniającym interwencję w ramach rewitalizacji będą projekty realizowane w ramach PI 4c/4e wybierane do dofinansowania w oparciu o preferencję wynikającą z realizacji na uzgodnionym z IZ RPO WP obszarze rewitalizacji.

3.2 Tryb i zakres wsparcia w zakresie rewitalizacji w ramach Programu

Realizacja projektów zintegrowanych powinna wynikać z uzgodnionego pomiędzy Miastem a IZ RPO zakresu przedsięwzięć, które z jednej strony wynikają z programu rewitalizacji, a z drugiej strony są możliwe do sfinansowania w ramach RPO WP przyczyniając się do realizacji celów tego Programu, a zatem przedsięwzięć zgodnych z zapisami SzOOP oraz systemem realizacji RPO WP, w tym przedsięwzięć przyczyniających się do promowania włączenia społecznego oraz walki z ubóstwem i dyskryminacją.

Programy rewitalizacji integrują różne źródła finansowania przedsięwzięć mogących oddziaływać na poprawę stanu obszaru zdegradowanego w tym obszarów rewitalizacji zarówno bezpośrednio, jak i w sposób pośredni. Projekt zintegrowany współfinansowany w ramach RPO WP 2014-2020 jest, obok środków w ramach krajowych programów operacyjnych, tylko jednym z wielu narzędzi realizacji programu rewitalizacji.

Schemat 1. Narzędzia służące realizacji procesu rewitalizacji obszarów zdegradowanych w tym obszarów rewitalizacji

Zgodnie z podejściem przyjętym w ramach RPO WP, realizującym zapisy Umowy Partnerstwa, IZ RPO WP zapewni, aby punktem wyjścia w planowaniu działań rewitalizacyjnych wdrażanych w ramach projektu zintegrowanego były działania ukierunkowane na aktywizację społeczno-zawodową osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, będących mieszkańcami zdegradowanych obszarów miast, a inwestycje w infrastrukturę miały względem nich charakter uzupełniający i powiązany.

W związku z powyższym dla zapewnienia kompleksowości realizowanych w ramach projektu zintegrowanego przedsięwzięć wprowadzono obowiązkowe powiązanie pomiędzy PI 9i i/lub PI 9iv OP

6 *Integracja* (Działania 6.1 i/lub 6.2) oraz PI 9b OP 8 *Konwersja* (Działanie 8.1, opcjonalnie Działanie 8.2) stanowiącymi minimum dla możliwości wdrażania zintegrowanych projektów rewitalizacyjnych, przy czym przedsięwzięcia podejmowane w ramach OP 6 mają charakter nadrzędny dla podejmowanych w ramach OP 8.

IZ RPO zapewni, że podejmowane w ramach projektu zintegrowanego przedsięwzięcia będą stanowić odpowiedź na konkretne problemy zidentyfikowane na etapie diagnozy obszaru przedstawionej w programie rewitalizacji. Niezbędne tym samym jest zweryfikowanie logiki powiązań pomiędzy poszczególnymi projektami podejmowanymi w ramach kompleksowej interwencji.

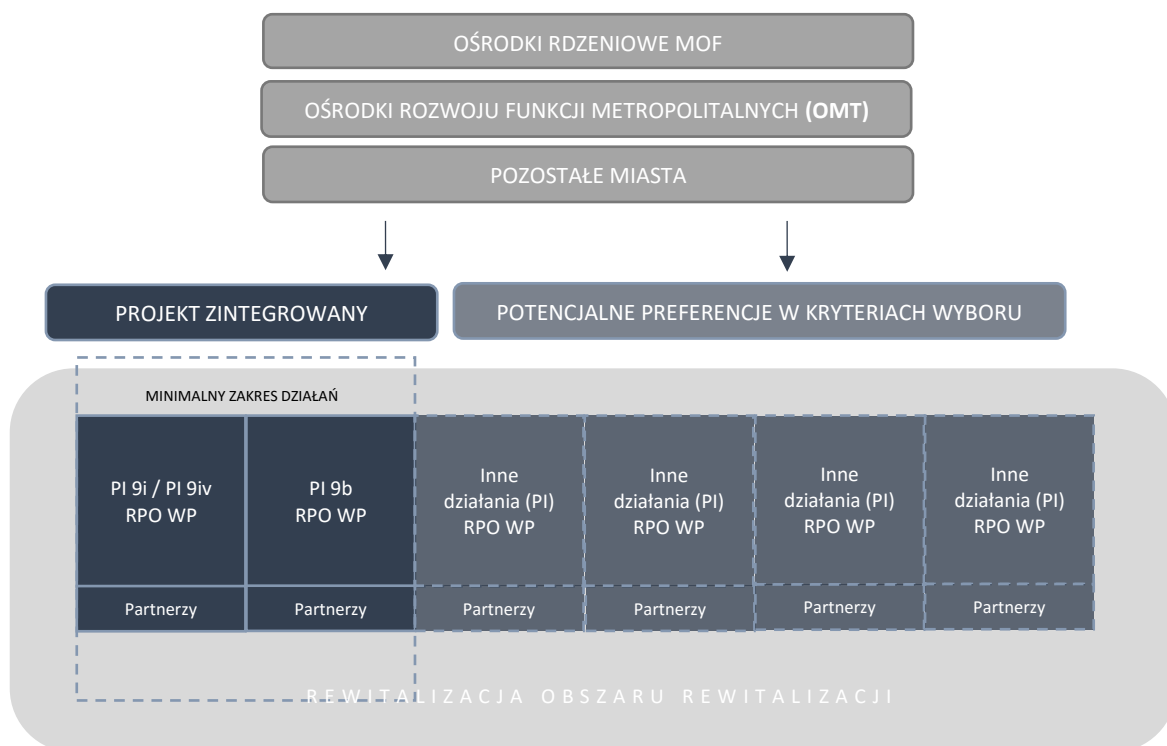
3.3 Ukierunkowanie interwencji

Zgodnie z zapisami RPO WP, obszarami wyłącznie uprawnionymi do wsparcia w zakresie rewitalizacji są zdegradowane społecznie i przestrzennie obszary miast województwa pomorskiego, przy czym ośrodkami preferowanymi do realizacji tych projektów są zgodnie z zapisami Programu:

- **w Obszarze Metropolitalnym Trójmiasta: Gdańsk, Gdynia, Pruszcz Gdański, Sopot, Tczew, Wejherowo,**
- **ośrodki rdzeniowe miejskich obszarów funkcjonalnych tj. Bytów, Chojnice, Człuchów, Kościerzyna, Kwidzyn, Lębork, Malbork, Słupsk, Starogard Gdański, Sztum oraz Ustka.**

Alokacja w ramach Działan 6.1 i 6.2 oraz 8.1 i 8.2 w podziale na właściwe Poddziałania określona została w *SzOOP RPO WP 2014-2020*.

Na etapie składania wniosku o dofinansowanie IZ RPO dokona weryfikacji, czy realizacja złożonych przedsięwzięć wynika z programu rewitalizacji oraz uzgodnionego pomiędzy IZ RPO WP oraz miastami zakresu projektu zintegrowanego, którego ostateczny kształt zostanie przyjęty w toku porozumienia z miastami.

Schemat 2. Realizacja zintegrowanego projektu rewitalizacyjnego w ramach RPO WP

Pierwszym etapem w ramach procesu przygotowań zintegrowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych będzie wstępne uzgodnienie przez IZ RPO obszaru lub obszarów zdegradowanych, które zostaną wyznaczone jako obszary rewitalizacji i objęte zostaną programem rewitalizacji, a tym samym wskazane jako preferowane przez samorząd miasta do objęcia wsparciem. Podstawę koordynacji działań w zakresie rewitalizacji na obszarach wyznaczonych na podstawie diagnozy stanowić będą natomiast programy rewitalizacji. Niniejsze wytyczne wskazują cechy i kryteria, jakim podlegać powinny programy rewitalizacji, które stanowić będą podstawę do prowadzenia działań o tym charakterze, w tym działań finansowanych w ramach RPO WP.

W kolejnym etapie IZ RPO przystąpi do weryfikacji scharakteryzowanych przez miasto i podejmowanych w ramach zintegrowanego projektu rewitalizacyjnego przedsięwzięć realizowanych w obszarze lub podobszarach rewitalizacji, które są możliwe do sfinansowania w ramach RPO WP. W ramach przygotowań projektu weryfikacji podlegać będzie spójność powiązań pomiędzy poszczególnymi przedsięwzięciami korespondującymi jednocześnie z problemami społecznymi, gospodarczymi i przestrzennymi zidentyfikowanymi na obszarze zdegradowanym.

Negocjacje pomiędzy Instytucją Zarządzającą RPO WP oraz Miastem powinny zakończyć się uzgodnieniem zakresu przedsięwzięć podejmowanych w ramach projektu zintegrowanego dotyczącego kompleksowej rewitalizacji. W negocjacjach dotyczących zakresu zintegrowanych projektów rewitalizacyjnych ze strony Instytucji Zarządzającej RPO WP prowadzi Zespół ds. rewitalizacji powołany przez Zarząd Województwa Pomorskiego.

W skład Zespołu ds. rewitalizacji wchodzi przedstawiciele Instytucji Zarządzającej RPO WP tj. pracownicy Departamentu Europejskiego Funduszu Społecznego, Departamentu Programów Regionalnych, Departamentu Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego, a także: Departamentu Edukacji i Sportu, Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej i Pomorskiego Biura Planowania Regionalnego. W zależności od specyfiki projektu realizowanego w ramach projektu zintegrowanego dopuszcza się również udział pracowników z innych Departamentów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego oraz ekspertów zewnętrznych⁹. Sekretariat Zespołu ds. rewitalizacji obsługuje Departament Programów Regionalnych.

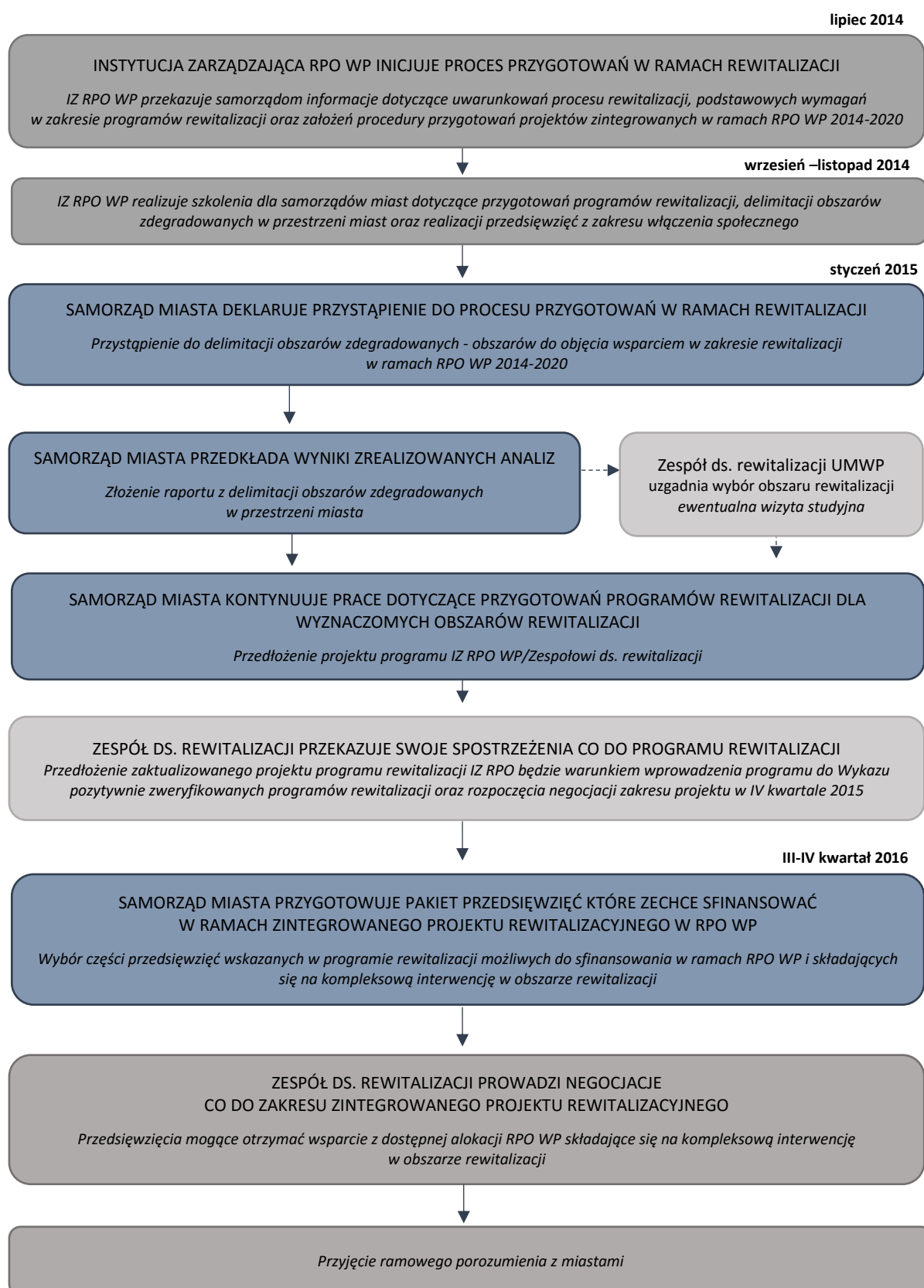
Do głównych zadań Zespołu ds. rewitalizacji należy prowadzenie i koordynacja procesu negocjacji i uzgodnień z samorządami miast w zakresie zintegrowanych projektów rewitalizacyjnych, w tym w szczególności:

- opracowanie zasad dla programowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych oraz zasad przygotowania zintegrowanych projektów rewitalizacyjnych składanych w ramach RPO WP,
- weryfikacja zasadności wyboru obszarów wskazywanych przez poszczególne miasta do objęcia zintegrowanym projektem rewitalizacyjnym,
- ocena zasadności i spójności działań programowych planowanych przez Wnioskodawców na rzecz wybranych obszarów pod kątem realizacji celów RPO WP.

Przebieg negocjacji będzie opierał się między innymi na ocenie koncepcji projektu, jego zgodności z programem rewitalizacji oraz komplementarności z innymi OP RPO WP 2014-2020 w zakresie projektów potencjalnie realizowanych przez partnerów. Etap negocjacji zakresu projektu zintegrowanego zakończy się przyjęciem ramowego porozumienia pomiędzy miastami uprawnionymi do otrzymania wsparcia a IZ RPO WP w ramach Mechanizmu ZIT (Zintegrowane Inwestycje

⁹ Na podstawie Uchwały nr 1277/4/14 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 18 grudnia 2014 r.

Terytorialne), przy uwzględnieniu zasad ich realizacji określonych w *SzOOP RPO WP 2014-2020* oraz systemie realizacji RPO WP, lub w toku porozumienia z pozostałymi uprawnionymi miastami województwa pomorskiego.

Schemat 3. Wstępna procedura prac w zakresie rewitalizacji

4. Delimitacja obszarów zdegradowanych do objęcia wsparciem w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020

Kompleksowa rewitalizacja w ramach Zintegrowanego Projektu Rewitalizacyjnego może być podejmowana wyłącznie na obszarach zdegradowanych uzgodnionych z IZ RPO WP, dla których interwencja została zaplanowana w programach rewitalizacji. W ramach ciągłego procesu współpracy z samorządami miast IZ RPO będzie zmierzać do zapewnienia, aby działania programowe na rzecz rewitalizacji dotyczyły wyznaczonych obszarów zdegradowanych, w których mierniki poziomu rozwoju społecznego oraz gospodarczego i przestrzennego są na niskim poziomie, a spośród nich wybranego obszaru lub obszarów o relatywnie najgorszej sytuacji, tym samym predestynowanych do objęcia kompleksową interwencją w zakresie rewitalizacji.

IZ RPO będzie zmierzać, aby w procesie programowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych miasto podjęło decyzję, czy zechce zainicjować proces rewitalizacji tylko jednego z podobszarów rewitalizacji, czy wskaże więcej niż jeden podobszar i przygotuje odrębne projekty dla każdego z tych podobszarów. Nie można natomiast przygotować jednego projektu rewitalizacyjnego obejmującego kilka podobszarów rewitalizacji.

4.1 Metodyka delimitacji obszarów kryzysowych w jednostkach urbanistycznych

Statystyka publiczna udostępnia bardzo skromny zakres informacji pozwalających na obrazowanie zróżnicowania wewnątrzmijskich zjawisk i procesów społecznych, gospodarczych oraz przestrzennych. Prowadzenie zintegrowanej polityki miejskiej, w tym także rewitalizacji, wymaga organizacji kompletnego systemu monitorowania, w tym może stanowić podstawę do prowadzenia szerszych analiz przemian zachodzących w mieście, zwłaszcza przy włączeniu wykorzystania nowoczesnych technologii geoinformacyjnych. Docelowo niezbędne będzie zintegrowanie systemu monitorowania rewitalizacji z szerszym systemem zbierania informacji o zjawiskach i procesach społecznych, gospodarczych i urbanistycznych.

IZ RPO będzie weryfikować, czy obszary zdegradowane wskazywane do objęcia interwencją RPO WP zostały wyznaczone w procesie porównywania wewnątrzmijskiego stopnia zróżnicowania poszczególnych wskaźników cząstkowych oraz syntetycznych wskaźników degradacji. Do wyznaczania jednostek urbanistycznych można wykorzystać zaproponowaną przez Liszewskiego¹⁰ metodę klasyfikacji terenów miejskich z niewielkimi modyfikacjami.

Klasyfikacja została skonstruowana tak, by łączyła w sobie trzy najważniejsze, w kontekście założonego celu, cechy terenów miejskich:

- funkcję terenu,
- fizjonomię (jego budowę przestrzenną i charakter zabudowy),
- intensywność użytkowania (poziomą i pionową) ocenianą poprzez wskaźniki i parametry urbanistyczne.

¹⁰ Liszewski S. *Tereny miejskie. Podział i klasyfikacja 1978*. Acta Universitatis Lodzensis, Nauki matematyczno-przyrodnicze, Seria II, Zeszyt 15

W procesie wyznaczania granic poszczególnych jednostek urbanistycznych powinny zostać wykorzystane różnego rodzaju źródła informacji przestrzennych, które w sumie pozwoliłyby zbudować podział możliwie intuicyjny i „naturalny” lub nawet „oczywisty” dla mieszkańców miast. Stąd też niezbędne wydaje się wykorzystanie takich źródeł danych jak:

- istniejące i historyczne granice dzielnic samorządowych,
- jednostki GUS (obwody spisowe i obręby statystyczne),
- kataster nieruchomości,
- wszystkie dostępne mapy miasta (historyczne i topograficzne),
- numeryczny model terenu,
- struktura tkanki miejskiej,
- wyniki badań literatury i inne.

W sumie w wyniku zastosowania rekomendowanej procedury wyznaczonych zostanie, w zależności od miasta, od kilkunastu do kilkudziesięciu różnych jednostek urbanistycznych. Dla terenów zieleni i rekreacji (poza niewielkimi wewnątrzosiedlowymi skwerami i deptakami), użytków rolnych, wód, lasów i nieużytków powinny być wyznaczane osobne jednostki. Osobne jednostki urbanistyczne stanowią także tereny pełniące funkcje produkcyjne (poza niewielkimi zakładami wewnątrz osiedli), część terenów pełniących funkcje usługowe (np. duże centra handlowe), kompleksy biurowe, a także część terenów komunikacyjnych (w szczególności duże obszary torów i bocznic kolejowych).

Do jednostek urbanistycznych wyznaczanych dla obszarów mieszkalnictwa inne formy użytkowania terenu powinny być włączane jedynie, o ile stanowią integralną część tych osiedli mieszkaniowych. Jednostki urbanistyczne dla obszaru mieszkalnictwa powinny być wytyczane (zasadniczo, ponieważ możliwe są odstępstwa od reguły) w taki sposób, aby liczba mieszkańców nie była niższa niż 1% i nie wyższa niż 10-15% ogółu mieszkańców miasta.

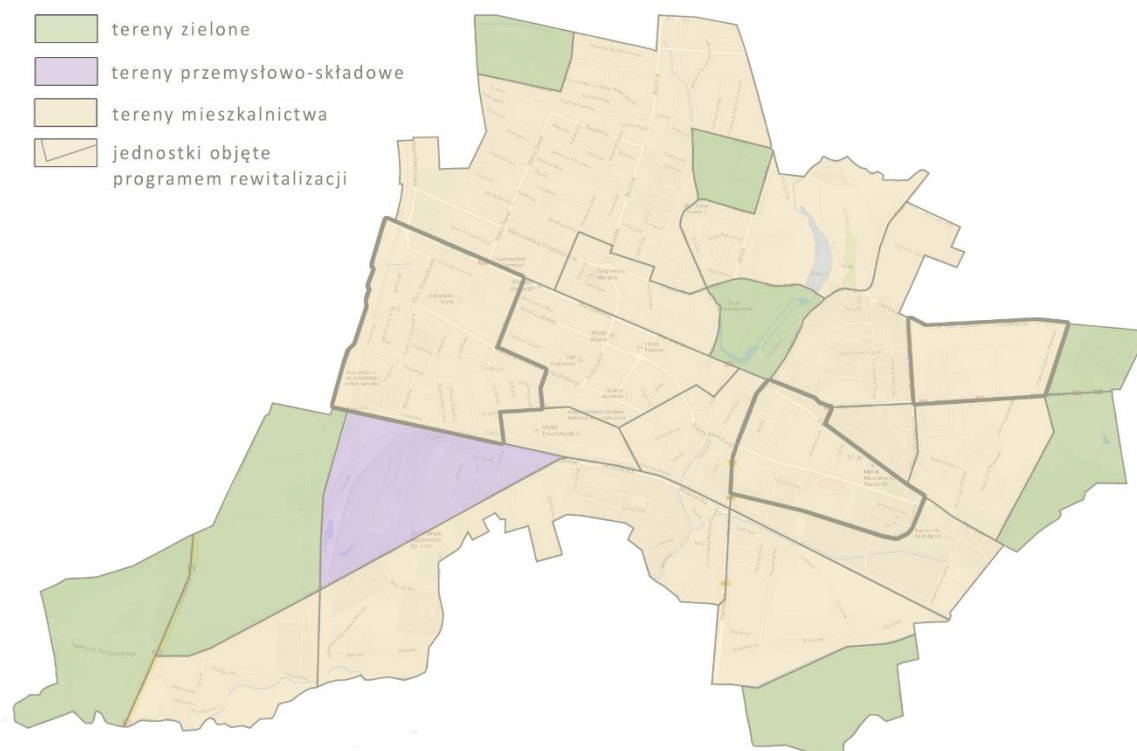
Należy także przyjąć zasadę, że powierzchnia każdej z jednostek (w obszarach zurbanizowanych) nie powinna być większa niż kilka procent powierzchni miasta, a w małych miastach do kilkunastu procent. Ostatecznie jednak miasta mają swobodę w wyznaczaniu wielkości tych jednostek urbanistycznych, gdyż ich wielkość będzie uzależniona m.in. od wielkości miasta i jego historycznych układów urbanistycznych.

W procedurze wyznaczania jednostek urbanistycznych niezwykle istotne jest uwzględnienie granic obwodów spisowych GUS. Spodziewając się, że w przyszłości GUS będzie publikował dane dla obwodów spisowych, konieczne jest uwzględnienie możliwości włączenia ich do analiz w ramach audytu miejskiego. W ten sposób być może już w perspektywie najbliższych lat będzie można uwzględniać informacje uzyskane z ostatniego spisu powszechnego.

Zasadniczo jednostki urbanistyczne powinny być zatem wytyczane w taki sposób, żeby obszary mieszkalnictwa w pojedynczym obwodzie spisowym nie przynależały do więcej niż jednej jednostki urbanistycznej. W wyjątkowych przypadkach, kiedy okaże się to niemożliwe, wykorzystanie danych dotyczących liczby i rozmieszczenia mieszkańców (według punktów adresowych) pozwoli jednak na wskazanie, jaki odsetek ludności z danego obwodu spisowego znajdzie się w poszczególniej jednostce.

Tak wydzielone jednostki mogą stanowić podstawowy układ dla zbierania i przetwarzania danych. Pozwoli to na prowadzenie analiz porównawczych – pomiędzy miastami województwa, a także analiz

zbiorczych. Władze lokalne będą mogły wykorzystywać jednostki urbanistyczne w prowadzeniu polityki miejskiej jako podstawowe obszary, w których podejmowane są różnego rodzaju interwencje.

Ryc.1 Wyznaczenie jednostek urbanistycznych obejmujących obszary mieszkalnictwa do oceny przez wskaźniki zaproponowane do delimitacji obszarów zdegradowanych oraz wyłonienie spośród nich jednostek objętych kryzysem - obszarów zdegradowanych do objęcia programem rewitalizacji

Wyłonienie kluczowych obszarów predestynowanych do realizacji kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych jest niezbędne dla zapewnienia odpowiedniej koncentracji środków i działań w tym zakresie. Trwałe efekty działań są trudne do uzyskania w przypadku pojedynczych projektów rozproszonych na dużym obszarze miasta realizowanych z pominięciem kontekstu społecznego i gospodarczego.

Wzmocnienie oczekiwanego efektu może być uzyskane poprzez koncentrację działań na wybranych obszarach. Należy przyjąć zasadę, że to jednostki urbanistyczne powinny być obszarami, które – o ile na danym terenie zidentyfikuje się kryzys – będą rewitalizowane w całości. Możliwe będzie ponadto prowadzenie rewitalizacji na obszarach składających się z kilku przylegających do siebie jednostek urbanistycznych, o ile samorząd miasta określi wspólne przyczyny sytuacji kryzysowej, a tym samym cele rewitalizacji każdej z nich będą tożsame. Zasadniczo (poza wyjątkowymi sytuacjami) nie powinno się natomiast rewitalizować fragmentów poszczególnych jednostek, które brano pod uwagę w procesie audytowania.

Podejście to nie oznacza, że każde miejsce w ramach danej jednostki urbanistycznej musi podlegać rewitalizacji, jednak wpływ interwencji podejmowanych w ramach rewitalizacji powinien być

odczuwalny na terenie całej jednostki urbanistycznej. Osiągnięcie efektów w skali całej jednostki urbanistycznej wymaga znaczących nakładów rozproszonych na wiele różnego rodzaju projektów. Dopiero takie znaczące zróżnicowanie interwencji ma charakter kompleksowej rewitalizacji, mogącej oddziaływać przynajmniej w skali całej jednostki urbanistycznej.

4.2 Identyfikacja zróżnicowania wewnątrzmięjskiego w jednostkach urbanistycznych

Na potrzeby analiz wewnątrzmięjskich konieczne jest wypracowanie miejskich systemów gromadzenia, przetwarzania i analizowania danych dotyczących poszczególnych jednostek. Miasta są skomplikowanymi systemami, działającymi i zmieniającymi się na różnych płaszczyznach, stąd też rekomenduje się analizowanie zróżnicowania wewnątrzmięjskiego równolegle dla trzech podsystemów:

- społecznego,
- gospodarczego,
- przestrzennego.

Prowadzenie zintegrowanej polityki miejskiej, w tym także rewitalizacji wymaga organizacji kompletnego systemu monitorowania, w tym z modułami niezależnego zbierania i przetwarzania danych (audyt miejski). W kierunkach rozwoju systemów zarządzania miastem rekomenduje się, aby w miastach wprowadzić system statystyki wewnątrzmięjskiej, który będzie składał się z dwóch integralnych części:

- podziału miast na możliwie jednorodne jednostki urbanistyczne, które będą mogły stanowić podstawową jednostkę statystyczną dla miast,
- metody zbierania, przetwarzania oraz analizowania danych w jednostkach urbanistycznych, a następnie już na potrzeby rewitalizacji – budowa wskaźników „kryzysu”.

Wykorzystanie wskaźników obowiązkowych (odniesionych do średnich wartości w regionie) oraz wskaźników fakultatywnych (wynikających z wewnętrznej sytuacji miasta i odniesionych do średnich wartości na całym jego obszarze) ma za zadanie prowadzić do pozyskania pełnego obrazu dotyczącego wszystkich jednostek urbanistycznych miasta, na które zostało ono podzielone oraz wskazania jednostek szczególnie zagrożonych wykluczeniem i predystynowanych do objęcia kompleksowymi przedsięwzięciami rewitalizacyjnymi w trzech podsystemach.

Tabela 1. Wskaźniki oceny podsystemu społecznego

O B O W I A Z K O W E	F A K U L T A T Y W N E
<ul style="list-style-type: none"> · liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 1 tys. ludności* · udział długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym* · liczba przestępstw na 1 tys. ludności · liczba przestępstw przeciwko rodzinie i opiece na 10 tys. ludności 	<ul style="list-style-type: none"> · wielkość zasiłków pomocy rodzinie w przeliczeniu na rodzinę · wielkość zaległości czynszowych · odsetek osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym · odsetek dzieci i młodzieży nieotrzymujących promocji do następnej klasy w szkołach podstawowych i gimnazjach · wyniki egzaminów państwowych w szkołach podstawowych i gimnazjach · liczba ofiar przemocy na 1000 osób · czyny karalne nieletnich na 1 tys. ludności · liczba fundacji, stowarzyszeń, organizacji społecznych aktywnych na analizowanym obszarze · inne zaproponowane wskaźniki o charakterze społecznym

* ze względu na docelowy zakres interwencji brak możliwości rezygnacji ze wskaźnika

Ocena sytuacji kryzysowej w podsystemie społecznym odbywać się winna poprzez ocenę wskaźników obowiązkowych (przynajmniej trzech z czterech wskaźników, w tym ze względu na zakres interwencji niezbędnie: liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 1 tys. ludności oraz udziału długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym) gdzie za obszary kwalifikujące się do wsparcia należy uznać te, dla których wartości wskaźników są wyższe niż wartość referencyjna dla województwa) oraz nie mniej niż trzech wskaźników fakultatywnych (wybranych z katalogu lub zaproponowanych przez samorząd miasta) odniesionych do średniej wartości w całym mieście.

Spółeczny aspekt rewitalizacji dotyczy działań nakierowanych na zapobieganie wykluczeniu społecznemu oraz ponownej integracji grup zamieszkałych na danym obszarze z innymi częściami miasta. Czynniki stanowiących przyczynę wykluczenia upatruje się w wysokiej stopie bezrobocia, a zwłaszcza bezrobocia długotrwałego, jak również niskim poziomie wykształcenia, oraz stosunkowo wysokim poziomie przestępczości będącej często wynikiem złej sytuacji materialnej. Wśród instytucji, które mogą stanowić źródła pozyskania niniejszych danych, można wymienić Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej, Ośrodki Pomocy Rodzinie, Komendy Policji, Straż Miejską, Powiatowe Urzędy Pracy, Urzędy Stanu Cywilnego czy też Zarządy Nieruchomości Komunalnych.

Tabela 2. Wskaźniki oceny podsystemu gospodarczego

O B O W I A Z K O W E	F A K U L T A T Y W N E
<ul style="list-style-type: none"> · liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej na 100 osób, · odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności · odsetek osób z wykształceniem gimnazjalnym lub poniżej w ogólnej liczbie bezrobotnych 	<ul style="list-style-type: none"> · średnia wartość gruntu na analizowanym obszarze · wielkość dochodów gminy z tytułu podatku od nieruchomości · poziom dochodów ludności określany poprzez wielkość podatku dochodowego od osób fizycznych na analizowanym obszarze względem średniej miasta · inne zaproponowane wskaźniki analizujące sytuację gospodarczą przy uwzględnieniu wewnętrznych uwarunkowań oraz możliwości pozyskania danych

Ocena sytuacji kryzysowej w podsystemie gospodarczym winna odbywać się poprzez ocenę wskaźników obowiązkowych (co najmniej dwóch z trzech) gdzie za obszary kwalifikujące się do wsparcia należy uznać te, dla których wartości wskaźników prezentują sytuację gorszą niż w województwie oraz przynajmniej jednego wskaźnika fakultatywnego (wybranego z katalogu lub zaproponowanego przez samorząd miasta) odniesionego do średniej wartości w całym mieście).

Tabela 3. Wskaźniki oceny podsystemu przestrzennego

O B O W I A Z K O W E	F A K U L T A T Y W N E
<ul style="list-style-type: none"> · udział budynków mieszkalnych wybudowanych przed 1970 r. · przeciętna powierzchnia użytkowa lokalu na osobę 	<ul style="list-style-type: none"> · niska dostępność do podstawowych usług lub słaba ich jakość (znacząca odległość do obiektów typu przedszkola, ośrodki zdrowia – np. poprzez średnią ważoną odległości itp.) · udział budynków wymagających remontu · udział budynków generujących emisje niskie · inne zaproponowane wskaźniki dotyczące infrastruktury, tkanki mieszkaniowej i stanu środowiska przyrodniczego przy uwzględnieniu wewnętrznych uwarunkowań oraz możliwości pozyskania danych

Ocena sytuacji kryzysowej w podsystemie przestrzennym winna odbywać się poprzez ocenę wskaźników obowiązkowych (co najmniej jednego z dwóch) gdzie za obszary kwalifikujące się

do wsparcia należy uznać te, dla których wartości wskaźników prezentują sytuację gorszą niż w województwie pomorskim) oraz nie mniej niż dwóch wskaźników fakultatywnych (wybranych z katalogu lub zaproponowanych przez samorząd miasta) odniesionych do średniej wartości w całym mieście.

Analiza niniejszych wskaźników w wymienionych podsystemach powinna dotyczyć wszystkich jednostek urbanistycznych obejmujących tereny mieszkalnictwa, na które podzielone zostało miasto na wcześniejszym etapie i powinna zostać przedstawiona w formie tabelarycznej (wg *Załącznika nr 1* do niniejszych wytycznych) w *Raporcie z delimitacji obszarów zdegradowanych* stanowiącym podsumowanie pierwszego etapu prac w ramach przygotowań programu rewitalizacji.

W przedmiotowym raporcie miasto dokonuje wyboru obszaru rewitalizacji spośród obszarów zdegradowanych objętych kryzysem kierując się opracowaną analizą porównawczą oraz kierunkami realizowanej polityki przestrzennej i strategicznej. Tak dokonana ocena stanowi podstawę do wskazania obszarów o relatywnie najgorszej sytuacji w mieście, w przypadku których programowana powinna być kompleksowa rewitalizacja. Planowanie procesu rewitalizacji dokonywane w programie rewitalizacji nie powinno ograniczać się jednak tylko do tych jednostek urbanistycznych, które miasto pragnie obejmować w kolejnym etapie projektem zintegrowanym w ramach współfinansowania przez środki EFS i EFRR. Należy mieć na uwadze, że program rewitalizacji to dokument o dłuższej perspektywie czasowej, a zatem powinien również, w pewnym uogólnieniu, przedstawiać sposoby rozwiązywania sytuacji kryzysowych dla wszystkich zidentyfikowanych obszarów zdegradowanych, nie ograniczając się jedynie do tych obszarów, które miasto pragnie wspierać w pierwszej kolejności przy wykorzystaniu funduszy w ramach RPO WP i KPO.

Ze względu na znaczenie RPO WP dla rozwoju całego województwa pomorskiego oraz wiodący zakres interwencji w zakresie rewitalizacji w ramach RPO WP dotyczący włączenia społecznego i walki z ubóstwem, wsparciem w ramach Programu będą obejmowane obszary o relatywnie najgorszej sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej w skali miasta i województwa pomorskiego.

Zgodnie z zapisami RPO WP interwencja w zakresie rewitalizacji realizowana jest bowiem w ramach CT 9 *Promowanie włączenia społecznego i walka z ubóstwem*. Podejście to znajduje swoje odzwierciedlenie w ukierunkowaniu interwencji OP 8. Konwersja, zgodnie z którym działania prowadzone w ramach EFRR mają charakter podrzędny do działań realizowanych z EFS w ramach OP 6 Integracja PI 9i/9iv. Oznacza to, że kryteria i zasady wyboru projektów będą wspólne dla wszystkich przedsięwzięć w ramach właściwych PI 9i/9iv.

Tabela 4. Tabela wskaźników obowiązkowych i ich wartości referencyjnych (2012)

KRYTERIUM	SPOŁECZNE				GOSPODARCZE			PRZESTRZENNE	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Wskaźnik	Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 1 tys. ludności *	Udział długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym *	Liczba przestępstw na 1 tys. ludności	Liczba przestępstw przeciwko rodzinie i opiece na 10 tys. ludności	Odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej na 100 osób	Odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym lub poniżej w ogólnej liczbie bezrobotnych	Udział budynków mieszkalnych wybudowanych przed rokiem 1970 w ogólnej ich liczbie	Przeciętna powierzchnia użytkowa lokalu na osobę (m2)
Źródło danych dla wyznaczenia średniej wojewódzkiej i kraju	Bank Danych Lokalnych GUS	Bank Danych Lokalnych GUS	Bank Danych Lokalnych GUS	Bank Danych Lokalnych GUS	Bank Danych Lokalnych GUS	Bank Danych Lokalnych GUS	Bank Danych Lokalnych GUS	Spis Powszechny Ludności i Mieszkań (2011)	Spis Powszechny Ludności i Mieszkań (2011)
POLSKA 2012	50,0	3,1	29,1	8,4	17,8	10,3	27,3	46,5	23,8
POMORSKIE 2012	52,9	2,4	27,7	6,3	16,4	11,6	28,3	42,3	23,0
POLSKA 2013	51,6	3,4	27,6	9,3	18,4	10,6	27,3	46,5	23,8
POMORSKIE 2013	53,8	2,7	28,7	8,2	17,1	11,8	28,6	42,3	23,0
Wartość dla obszarów objętych wsparciem	odchylenie powyżej wartości referencyjnej	odchylenie powyżej wartości referencyjnej	odchylenie powyżej wartości referencyjnej	odchylenie powyżej wartości referencyjnej	odchylenie powyżej wartości referencyjnej	odchylenie poniżej wartości referencyjnej	odchylenie powyżej wartości referencyjnej	odchylenie poniżej wartości referencyjnej	odchylenie poniżej wartości referencyjnej
Definicja wskaźnika	Osoby korzystające ze świadczeń ogółem to suma pobierających poszczególne rodzaje świadczeń pieniężnych i niepieniężnych zgodnie z ustawą o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. Jest to rzeczywista liczba osób korzystających ze świadczeń, która wskazuje korzystającego jeden raz niezależnie od ilości i rodzaju przyjętych świadczeń.	Stopień bezrobocia długotrwalego rozumie się jako stosunek liczby osób bezrobotnych powyżej 12 miesięcy do liczby osób w wieku produkcyjnym. Przez ludność w wieku produkcyjnym rozumie się ludność w wieku zdolności do pracy. Dla mężczyzn przyjęto wiek 18-64 lata, dla kobiet 18-59 lat.	Liczba przestępstw stwierdzonych ogółem	Liczba czynów zabronionych, mających uregulowanie w rozdziale XXVI k.k., obejmujących - bigamię, znęcanie się, rozpijanie małoletniego, uchylenie się od alimentacji, porzucenie małoletniego albo osoby nieporadnej, uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego albo osoby nieporadnej (art. 206 – 211 k.k.).	Liczba osób w wieku poprodukcyjnym (Wiek, w którym osoby zazwyczaj kończą pracę zawodową, tj. dla mężczyzn - 65 lat i więcej, dla kobiet - 60 lat i więcej).	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 100 mieszkańców	Liczba bezrobotnych zarejestrowanych z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym niż gimnazjalnym w ogólnej liczbie bezrobotnych zarejestrowanych. Dane o bezrobotnych zarejestrowanych obejmują osoby, które zgodnie z Ustawą z dnia 16.10.1991 r. o zatrudnieniu i bezrobociu pozostają bez pracy i nie uczą się w szkole, są zdolne do pracy oraz gotowe do podjęcia pracy.	Liczba budynków mieszkalnych zamieszkałych powstałych przed 1970 w ogólnej ich liczbie	
Rekomendowane źródła danych dla Wnioskodawców	Ośrodki Pomocy Społecznej	Urzędy Pracy	Komisariaty Policji/Rewiry Dzielnicowych, Komendy Miejskie Policji		Biura ds. Ewidencji Ludności właściwych UM	Biura ds. gospodarki właściwych UM	Urzędy Pracy	Zarządcy nieruchomości komunalnych, Spółdzielnie mieszkaniowe, Wspólnoty mieszkaniowe	

* Delimitacja obszarów zdegradowanych poprzez zaproponowane powyżej wskaźniki jest obowiązkowa dla wszystkich samorządów zainteresowanych realizacją projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WP.

W celu uzgodnienia wyboru obszaru do objęcia wsparciem w zakresie kompleksowej rewitalizacji istnieje konieczność przekroczenia wartości referencyjnej dla województwa pomorskiego w przypadku: minimum trzech wskaźników społecznych, przy zastrzeżeniu, że ze względu na wiodący zakres interwencji niezmiennie w każdym przypadku obowiązkowa jest analiza i przekroczenie wartości wskaźnika 1 i 2, oraz minimum dwóch wskaźników gospodarczych i minimum jednego wskaźnika przestrzennego.

Tabela 5. Katalog wskaźników fakultatywnych proponowanych do delimitacji obszarów zdegradowanych

KRYTERIUM SPOŁECZNE	KRYTERIUM GOSPODARCZE	KRYTERIUM PRZESTRZENNE
<ul style="list-style-type: none"> wielkość zasiłków pomocy rodzinie w przeliczeniu na rodzinę wielkość zaległości czynszowych odsetek osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym odsetek dzieci i młodzieży nie otrzymujących promocji do następnej klasy w szkołach podstawowych i gimnazjach wyniki egzaminów Państwowych w szkołach podstawowych i gimnazjach w odniesieniu liczba ofiar przemocy na 1 tys. ludności czyny karalne nieletnich na 1 tys. Ludności liczba fundacji, stowarzyszeń, organizacji społecznych aktywnych na analizowanym obszarze <p>oraz inne zaproponowane wskaźniki analizujące sytuację społeczną przy uwzględnieniu wewnętrznych uwarunkowań miasta oraz możliwości pozyskania danych</p>	<ul style="list-style-type: none"> średnia wartość gruntu na analizowanym obszarze wielkość dochodów gminy z tytułu podatku od nieruchomości w odniesieniu do średniej miasta (dane Urzędu Miasta) poziom dochodów ludności określany poprzez wielkość podatku dochodowego od osób fizycznych na analizowanym obszarze w odniesieniu do średniej miasta (dane Urzędów Skarbowych) <p>inne zaproponowane wskaźniki analizujące sytuację gospodarczą przy uwzględnieniu wewnętrznych uwarunkowań miasta oraz możliwości pozyskania danych</p>	<ul style="list-style-type: none"> niska dostępność do podstawowych usług lub słaba ich jakość (znacząca odległość do obiektów typu przedszkola, ośrodki zdrowia itp.) udział procentowy budynków generujących emisje niskie udział procentowy budynków wymagających remontu <p>inne zaproponowane wskaźniki dotyczące infrastruktury, tkanki mieszkaniowej, przy uwzględnieniu wewnętrznych uwarunkowań oraz pozyskania danych</p>

Wybór nie mniej niż trzech wskaźników społecznych Wybór przynajmniej jednego wskaźnika gospodarczego Wybór nie mniej niż dwóch wskaźników przestrzennych

Wybór wskaźników fakultatywnych wykorzystywanych do potrzeb delimitacji obszarów zdegradowanych leży w gestii miasta i jest uzależniony od możliwości pozyskania danych statystycznych z wewnętrznych jednostek oraz innych źródeł (Spółdzielnie Mieszkaniowe, Wspólnoty Mieszkaniowe, Urzędy Pracy, Szkoły, Urzędy Skarbowe) i ewentualnych badań ankietowych.

W przypadku miast OMT objętych instrumentem Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (ZIT) istnieje możliwość oparcia delimitacji obszarów zdegradowanych o wspólne wskaźniki fakultatywne wypracowane pomiędzy zainteresowanymi samorządami w toku negocjacji.

5. Zasady przygotowania lub aktualizacji programów rewitalizacji miast

Podstawę prawną prowadzenia polityki rewitalizacyjnej w gminach stanowi ustawa z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji (Dz. U. poz. 1777) określająca możliwości interwencji samorządu miasta i interesariuszy w obszarach rewitalizacji. Jednocześnie ustawa określa przepisy przejściowe dotyczące możliwości realizacji tego procesu w oparciu o przepisy ustawy o samorządzie gminnym. W związku z powyższym IZ RPO będzie zachęcała samorządy miast do przygotowania programów rewitalizacji w formule Gminnego Programu Rewitalizacji.

5.1 Program rewitalizacji jako program operacyjny miasta

IZ RPO będzie dążyć do wskazania samorządom miast, że pierwszym etapem programowania rewitalizacji jest Strategia Rozwoju Miasta. Dokument ten powinien być radykalnie dowartościowany i zostać wykorzystany jako jedno z kluczowych narzędzi w prowadzeniu zintegrowanej, nowoczesnej polityki miejskiej. To właśnie Strategie Rozwoju Miast mają potencjał do łączenia bardzo różnych aktywności rozwojowych w miastach.

Potencjał Strategii Rozwoju Miasta powinien zostać także wykorzystany w procesie programowania rewitalizacji z wykorzystaniem programów rewitalizacji. Program ten powinien być jednym z dokumentów operacyjnych uszczegóławiających zapisy sformułowane na poziomie celów i wytycznych wyznaczonych w Strategii Rozwoju Miasta (patrz: *Schemat 1*).

Schemat 4. Miejsce i rola programów rewitalizacji w strukturach zarządzania miastem

W generalnym ujęciu programy rewitalizacji powinny być zatem dokumentami operacyjnymi, podrzędnymi w stosunku do Strategii Rozwoju Miast: powinny korzystać z diagnozy, a także oprzyrządować cele wskazane w tych strategiach. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że programy

te powinny podlegać ocenie i ewaluacji w celu stworzenia rekomendacji dla zmian w programowaniu procesu rewitalizacji w poszczególnych miastach.

Wsparcie ze środków RPO WP w ramach kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych będzie udzielane wyłącznie na inwestycje wynikające z programów rewitalizacji. W związku z powyższym, IZ RPO zapewni, aby pozyskanie środków finansowych było uzależnione od przygotowania i przyjęcia rzetelnego programu rewitalizacji.

5.2 Główne etapy tworzenia programów rewitalizacji

Programowanie procesu rewitalizacji powinno być procesem wieloaspektowym, uwzględniającym szereg czynników, na który składać się powinno kilka etapów:

1. Delimitacja obszarów zdegradowanych i wskazanie obszarów rewitalizacji (co do zasady nie więcej niż 10% obszaru zurbanizowanego miasta w ramach RPO WP),
2. Analiza przyczyn degradacji (przede wszystkim społecznej) i charakterystyka zjawisk kryzysowych,
3. Identyfikacja partnerów i interesariuszy (rozpoczęcie procesu konsultacji i budowy partnerstw),
4. Doprecyzowanie celów szczegółowych i priorytetów rewitalizacji,
5. Gromadzenie pomysłów i propozycji przedsięwzięć do realizacji,
6. Zawiązanie partnerstw (podsumowanie procesu konsultacji partycypacji),
7. Złożenie listy przedsięwzięć (priorytetyzacja i powiązanie projektów we wspólny, zintegrowany wewnętrznie program rewitalizacji), a także listy przedsięwzięć rezerwowych. Planowane przedsięwzięcia winny być również finansowane z innych źródeł (np. budżet miasta, pozostałe programy operacyjne i in),
8. Bezpośrednie powiązanie całej koncepcji rewitalizacji danej dzielnicy/fragmentu miasta z opracowaniami z zakresu planowania przestrzennego,
9. Wypracowanie systemu zarządzania procesem rewitalizacji (wyznaczenie operatora) oraz systemu monitorowania i ewaluacji postępów prac,
10. Uchwalenie programu rewitalizacji przez Radę Miasta.

5.3 Struktura i cechy programów rewitalizacji

IZ RPO w procesie współpracy z samorządami miast zapewni, aby programy rewitalizacji opracowane na rzecz obszarów rewitalizacji objętych zjawiskami kryzysowymi i wyznaczonymi na podstawie kryteriów społecznych, gospodarczych i przestrzennych, zostały sporządzone z uwzględnieniem szeregu istotnych zasad:

5.3.1 Zasada kompleksowości

Program rewitalizacji powinien ujmować działania w sposób kompleksowy nie pomijając aspektu społecznego, gospodarczego i przestrzennego (w tym również infrastrukturalnego, środowiskowego

i kulturowego) związanego zarówno z danym obszarem, jak i jego otoczeniem. Program ten złożony powinien być z różnorodnych przedsięwzięć mających przyczynić się w założeniu do kompleksowej interwencji na rzecz obszaru rewitalizacji. Realizacja indywidualnych inwestycji nieskutkujących zmianami strukturalnymi w obszarze rewitalizacji nie może być przez IZ RPO dopuszczana.

5.3.2 Zasada koncentracji interwencji

Ograniczone środki własne oraz fundusze zewnętrzne kierowane na realizację procesu rewitalizacji wymuszają koncentrację interwencji i konieczność hierarchizacji potrzeb. Tym samym programy rewitalizacji dotyczą obszarów o największym nasileniu różnorodnych problemów i zjawisk kryzysowych, a jednocześnie obszarów o istotnym znaczeniu dla samorządu miasta, obejmujących całość lub część obszaru zdegradowanego, w zależności od jego wielkości. Działania rewitalizacyjne z definicji skierowane są na określony i zidentyfikowany dzięki diagnozie obszar rewitalizacji, przy założeniu zastosowania adekwatnych narzędzi oraz możliwości finansowania procesu rewitalizacji.

5.3.3 Zasada komplementarności interwencji

Wymogiem niezbędnym dla wspierania projektów i przedsięwzięć o charakterze rewitalizacyjnym jest zapewnienie ich wielowymiarowej komplementarności. W szczególności dotyczy to komplementarności: przestrzennej, problemowej, proceduralno-instytucjonalnej, międzyokresowej oraz źródeł finansowania.

Zasada komplementarności przestrzennej

Komplementarność przestrzenna oznacza konieczność wzięcia pod uwagę podczas programowania i realizacji procesu rewitalizacji wzajemnych powiązań pomiędzy różnymi projektami realizowanymi zarówno na obszarze zdegradowanym, jak i znajdujących się poza nim, ale na ten obszar oddziałujących.

Zapewnienie komplementarności przestrzennej projektów ma służyć temu, by program rewitalizacji w sposób efektywny oddziaływał na cały dotknięty kryzysem obszar rewitalizacji, a projekty dopełniały się przestrzennie i zapewniały efekt synergii. Zachowanie tej zasady powinno również zapobiegać społecznej segregacji i wykluczeniu.

Zapewnienie komplementarności przestrzennej skutkuje koniecznością analizy następstw decyzji przestrzennych w skali gminy i otoczenia dla skuteczności programu rewitalizacji.

Zasada komplementarności problemowej

Komplementarność problemowa oznacza konieczność realizacji projektów rewitalizacyjnych, które będą się wzajemnie dopełniały tematycznie sprawiając, że proces rewitalizacji będzie odczuwany we wszystkich niezbędnych aspektach, w tym zwłaszcza w aspekcie społecznym, gospodarczym i przestrzennym (w tym technicznym i środowiskowym).

Zapewnienie komplementarności problemowej będzie przeciwdziałać fragmentacji działań w zakresie rewitalizacji oraz postrzeganiu tego procesu wyłącznie sektorowo, np. wyłącznie pod kątem społecznym lub technicznym.

Określenie stanu pożądanego, który ma okazać się skutkiem realizacji przedsięwzięcia, ułatwi wybór odpowiednich mierników realizacji celów programu.

Komplementarność problemowa dotyczy również konieczności powiązania działań rewitalizacyjnych ze strategicznymi decyzjami miasta w innych sferach, co wpływa na lepszą koordynację tematyczną oraz sprawną organizację działań.

Zasada komplementarności instytucjonalnej

Komplementarność instytucjonalna oznacza konieczność takiego zaprojektowania systemu zarządzania programem rewitalizacji, który pozwoli na efektywne współdziałanie na jego rzecz różnych instytucji oraz wzajemne uzupełnianie się i spójność procedur. W tym celu niezbędna jest weryfikacja osadzenia systemu zarządzania programem rewitalizacji w przyjętym przez daną gminę ogólnym systemie zarządzania.

Zasada komplementarności międzyokresowej

W oparciu o dokonaną analizę możliwe jest uzupełnianie przedsięwzięć już zrealizowanych w ramach polityki spójności 2007-2013 (np. o charakterze infrastrukturalnym) projektami komplementarnymi (np. o charakterze społecznym), realizowanymi w ramach polityki spójności 2014-2020. Zachowanie ciągłości programowej (polegającej na kontynuacji lub rozwijaniu wsparcia z polityki spójności 2007-2013) ma w procesach rewitalizacji kluczowe znaczenie. Zmiany wprowadzane w programach rewitalizacji odpowiadają na te potrzeby zmian, które wynikają głównie z ich ewaluacji, opartej na systematycznym monitoringu.

W odniesieniu do projektów zrealizowanych w ramach RPO WP 2007-2013 oznacza to, że IZ RPO powinna zmierzać do uzupełnienia już skierowanej interwencji infrastrukturalnej poprzez interwencję EFS w ramach OP 6 *Integracja*.

Zasada komplementarności źródeł finansowania

Komplementarność źródeł finansowania oznacza, że projekty o charakterze rewitalizacyjnym wynikające z programu rewitalizacji opierają się na konieczności umiejętnego uzupełniania i łączenia wsparcia z różnych źródeł, tak publicznych, jak i prywatnych. W przypadku korzystania ze wsparcia w ramach EFS, EFRR czy FS niezbędne jest wykluczenie ryzyka podwójnego finansowania przedsięwzięć.

Zgodnie z przepisami ustawy o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 roku¹¹, IZ RPO WP będzie zachęcać do realizacji schematu, w ramach którego samorząd miasta opracowuje i uchwała jeden program rewitalizacji (Gminny Program Rewitalizacji), w ramach którego – w przypadku ich wyznaczenia na podstawie diagnozy – ujmowane są poszczególne podobszary rewitalizacji. Zgodnie z przepisami ustawy obszar rewitalizacji nie może stanowić łącznie więcej niż 20% powierzchni gminy oraz nie może obejmować więcej niż 30% mieszkańców gminy.

Zgodnie z art. 8 ww. ustawy w przypadku, gdy gmina zamierza realizować zadania własne w zakresie rewitalizacji, Rada Gminy **wyznacza w drodze uchwały obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji**. Projekt uchwały wraz z jej uzasadnieniem oraz diagnozą potwierdzającą spełnienie przesłanek do

¹¹ Dz. U. poz. 1777

wyznaczenia tych obszarów, podlegają społecznym konsultacjom w trybie określonym w ww. ustawie.

Dla potrzeb realizacji procesu rewitalizacji zgodnego z zasadami ujętymi w Umowie Partnerstwa oraz Założeń Narodowego Planu Rewitalizacji, IZ RPO powinna zapewnić, aby opracowywane dla obszarów rewitalizacji programy rewitalizacji, na podstawie których miasta będą starały się o środki pomocowe na kompleksowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne, obejmowały w swym minimalnym zakresie następujące elementy:

1. Streszczenie programu

2. Opis powiązań z dokumentami strategicznymi i planistycznymi

Wskazanie na kontekst strategiczny, w tym zaznaczenie roli programu rewitalizacji jako elementu realizacji polityki strategicznej i przestrzennej miasta i przywołanie zapisów tych dokumentów, w których zaznaczone zostało znaczenie i rola procesu szeroko rozumianej rewitalizacji (również w kontekście społecznym np. w ramach polityk poprawy kapitału społecznego).

Przywołanie zapisów dokumentów strategicznych lub analitycznych (diagnozy), w których uzasadnione zostało wskazanie danych obszarów jako zdegradowanych i wymagających podjęcia procesu rewitalizacji (dokonane na tle innych jednostek miasta wg *Załącznika nr 1*).

Wyżej wymienione elementy stanowią wspólne tło całego programu rewitalizacji, natomiast dalsze elementy dotyczą ujmowanych indywidualnie obszarów rewitalizacji. Zaleca się sytuację, kiedy część analityczno-projekcyjna dla poszczególnych obszarów ujmowana jest w osobnych rozdziałach tego programu.

3. Diagnoza stanu obszaru

Analiza przyczyn degradacji i charakterystyka sytuacji na obszarze objętym programem (w tym także nawiązania do szerszej struktury i procesów rozwojowych miasta, które mogą znajdować powiązanie z niekorzystnymi zmianami w poszczególnych obszarach miastach).

Analiza (opis stanu) powinna być prowadzona w trzech podsystemach:

a) podsystemie społecznym

- hierarchizacja i priorytetyzacja zakresu i katalogu problemów i zjawisk społecznych,
- identyfikacja i ocena zjawisk i procesów społecznych o charakterze zewnętrznym oddziałujących na obszar zdegradowany,
- analiza potencjału i aktywności podmiotów (w szczególności organizacji pozarządowych), działających na rzecz integracji społecznej i zawodowej oraz kultury i edukacji istniejących /funkcjonujących na obszarze objętym programem,
- charakterystyka zakresu i intensywności (doświadczenia, przejawy) współpracy władz z partnerami społeczno-gospodarczymi w odniesieniu do obszaru objętego programem rewitalizacji,
- analiza poziomu zaangażowania mieszkańców w dotychczas podejmowane działania o charakterze przestrzennym, społecznym, gospodarczym ,
- analiza skuteczności działań mających na celu niwelowanie problemów społecznych, które były dotychczas podejmowane na obszarze objętym programem

- b) podsystemie gospodarczym
(analiza poziomu przedsiębiorczości i aktywności zawodowej oraz ujawnienie potencjalnych partnerów rewitalizacji na obszarze zdegradowanym).
- c) podsystemie przestrzennym
(elementy podlegające degradacji i ich wpływ na degradację społeczną i gospodarczą, stan infrastruktury technicznej i budynków, ich wyposażenie w media, wielkość niskich emisji, zagadnienia własnościowe itp. oraz ich powiązanie z aspektem społecznym).

Tabela 6. Uproszczony i syntetyczny zestaw informacji dotyczących obszaru rewitalizacji objętego programem

N A Z W A O B S Z A R U	
	/wskazanie graficzne w strukturze miasta/
POWIERZCHNIA OBSZARU I LICZBA LUDNOŚCI	
CHARAKTERYSTYKA OBSZARU	
PODSTAWOWE PROBLEMY SPOŁECZNE GOSPODARCZE I PRZESTRZENNE ZIDENTYFIKOWANE NA OBSZARZE	
<p><i>podsystem społeczny:</i> hierarchizacja i priorytetyzacja zakresu i katalogu problemów i zjawisk społecznych, identyfikacja i ocena zjawisk i procesów społecznych o charakterze zewnętrznym oddziałujących na obszar zdegradowany, analiza potencjału aktywności podmiotów (w szczególności organizacji pozarządowych) działających na rzecz integracji społecznej i zawodowej istniejących/funkcjonujących na obszarze objętym programem, charakterystyka zakresu i intensywności (doświadczenia, przejawy) współpracy władz z partnerami społeczno-gospodarczymi w odniesieniu do obszaru objętego programem rewitalizacji; analiza poziomu zaangażowania mieszkańców w dotychczas podejmowane działania o charakterze przestrzennym, społecznym, gospodarczym, analiza skuteczności działań mających na celu niwelowanie problemów społecznych, które były dotychczas podejmowane na obszarze objętym programem;</p> <p><i>podsystem gospodarczy:</i> analiza poziomu przedsiębiorczości i aktywności zawodowej oraz ujawnienie potencjalnych partnerów rewitalizacji na obszarze zdegradowanym.</p> <p><i>podsystem przestrzenny:</i> elementy podlegające degradacji, stan infrastruktury technicznej i budynków, ich wyposażenie w media, wielkość emisji niskich, zagadnienia własnościowe itp.;</p>	
WYNIKI KONSULTACJI SPOŁECZNYCH	
Konsultacje społeczne winny być prowadzone zarówno ze społecznością lokalną, jak i podmiotami społecznymi, gospodarczymi oraz reprezentującymi społeczeństwo obywatelskie	
MOCNE I SŁABE STRONY OBSZARU ORAZ JEGO POTENCJAŁ I ZAGROŻENIA	
LISTA POTENCJALNYCH PARTNERÓW WRAZ Z NAJWAŻNIEJSZYM PODEJMOWANYMI DZIAŁANAMI	
OGÓLNY OPIS PODEJMOWANYCH DZIAŁAŃ WRAZ Z OKREŚLENIEM WZAJEMNYCH POWIĄZAŃ	
Zwrócenie uwagi na jakość powiązań między działaniami – podejmowane działania jako zintegrowana odpowiedź na konkretne problemy ujawnione na obszarach zdegradowanych	

4. Wizja stanu pożądanego i planowanych efektów procesu rewitalizacji

5. Cele szczegółowe rewitalizacji oraz założenia procesu (w bezpośrednim nawiązaniu do strategii rozwoju miasta)

Przedstawienie w syntetyczny sposób celów i efektów programu wraz z narzędziami ich realizacji, a także systemem zarządzania realizacją programu. Cele powinny w maksymalnym stopniu odpowiadać na zidentyfikowane w obszarze zjawiska stanowiące przyczyny sytuacji kryzysowej w obszarze.

6. Środki realizacji celów

6.1 Podstawowe

Planowane zadania podstawowe, bez których realizacja celów programu nie będzie możliwa, a obszar nie będzie mógł wyjść z sytuacji kryzysowej, powinny zostać ujęte w podziale na lata i zakres przedmiotowy w tym: zadania planowane do finansowania w ramach funduszy zewnętrznych wraz z listą rezerwową oraz zadania planowane do finansowania z innych źródeł, w tym z budżetu miasta, zadania realizowane przez partnerów oraz zadania realizowane wspólnie z partnerami.

Zasadniczą częścią tego podrozdziału powinny być tabele szczegółowo opisujące planowane przedsięwzięcia, (zarówno konkretne przedsięwzięcia o charakterze społecznym skierowane na rozwiązanie konkretnych zidentyfikowanych problemów, jak i inwestycje w infrastrukturę) czas ich realizacji i poszczególne etapy, oczekiwane rezultaty (wskaźniki produktu, rezultatu i oddziaływania), niezbędne nakłady wraz z informacją o zakładanych źródłach środków, lista podmiotów uczestniczących w realizacji zadania. Planowane zadania, tak społeczne, jak i infrastrukturalne, należy zestawić w załączniku do programu rewitalizacji dla każdego z wyznaczonych obszarów według wzoru przedstawionego w Tabeli 7.

6.2 Uzupełniające

Charakterystyka pozostałych rodzajów przedsięwzięć rewitalizacyjnych realizujących kierunki działań mających na celu eliminację lub ograniczenie negatywnych zjawisk powodujących sytuację kryzysową.

Tabela 7. Uproszczony plan rzeczowo-finansowy dla potrzeb procesu rewitalizacji

N A Z W A O B S Z A R U						
Nazwa przedsięwzięcia	Opis przedsięwzięcia	Podmiot realizujący	Jakie problemy zidentyfikowane na etapie diagnozy rozwiązuje planowane przedsięwzięcie? Rezultaty bezpośr.	Zakres czasowy realizacji	Planowany koszt wraz z podziałem na źródła finansowania	Potencjalne partnerstwa wraz z określeniem roli Podmiotów
ZAKRES PODSTAWOWY						
PRZEDSIĘWZIĘCIA UZUPEŁNIAJĄCE						

Przy identyfikacji i priorytetyzacji przedsięwzięć należy wziąć pod uwagę, że rewitalizacja powinna koncentrować się na rozwiązaniu kluczowych problemów, które zostały zidentyfikowane na etapie diagnozy jako najbardziej przyczyniające się do pogłębiania kryzysu. Ograniczone środki finansowe mogą powodować konieczność określenia minimalnego i rozszerzonego zakresu przedsięwzięć, jednak nawet zakres minimalny powinien zmierzać do realizacji projektu jak najbardziej kompleksowego, łączącego interwencję w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej.

Należy wziąć pod uwagę, że prowadzona na wcześniejszym etapie diagnoza społeczna może określić konieczność podjęcia pewnych działań wyprzedzających, dotyczących m.in. aktywizacji społeczno-zawodowej, które przygotować mają do bardziej złożonych działań podejmowanych w kolejnych etapach procesu rewitalizacji.

7. Komplementarność w realizacji programu

Charakterystyka mechanizmów zapewnienia komplementarności pomiędzy poszczególnymi przedsięwzięciami i działaniami różnych podmiotów i funduszy w obszarze objętym rewitalizacją.

8. Indykatywne ramy finansowe interwencji w obszarze rewitalizacji

9. System monitoringu i oceny skuteczności działań rewitalizacyjnych

Należy dążyć do sytuacji, w której zjawiska stanowiące o identyfikacji sytuacji kryzysowej w obszarze rewitalizacji będą bieżąco monitorowane przez podmioty i instytucje zaangażowane w realizację programu. Bieżący monitoring powinien w założeniu przyczyniać się do formułowania kierunków zmian planowanej interwencji.

Elementem tego rozdziału powinny być zakładane wskaźniki oddziaływania interwencji podejmowanej w ramach programu.

7. System zarządzania realizacją programu rewitalizacji oraz system budowania i wspierania partnerstwa

Program rewitalizacji powinien stanowić jedno z najistotniejszych narzędzi wprowadzania zmian w obszarze Miasta. Niezbędne jest zatem osadzenie go w systemie zarządzania rozwojem i strukturze organizacyjnej w taki sposób, aby realizacja jego postanowień była weryfikowana i monitorowana.

IZ RPO powinna promować powstawanie w ramach samorządów miast Zespołów lub Komitetów stanowiących stałe forum współpracy i dialogu pomiędzy interesariuszami procesu rewitalizacji a przedstawicielami samorządu miasta. Zasady powołania i funkcjonowania Komitetu Rewitalizacji określa art. 7 ustawy z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji.

Jako załącznik do programu rewitalizacji funkcjonuje ponadto:

Udokumentowanie konsultacji społecznych realizowanych na etapie diagnozy

IZ RPO powinna mieć pewność, że w przygotowanie programu rewitalizacji zaangażowano społeczność lokalną oraz stworzono warunki dla aktywnych i dojrzałych form partycypacji społecznej. Etap ten ma w jak największym stopniu przyczynić się do budowy trwałych partnerstw między różnymi podmiotami, nie tylko na etapie realizacji ale również oceny efektów programu rewitalizacji.

Konsultacje są realizowane kilkietapowo: w pierwszym etapie dotyczą projektu uchwały Rady Gminy o wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji, i są realizowane w oparciu o sporządzoną przez miasto analizę/diagnozę.

Po wyznaczeniu obszaru rewitalizacji konsultacje społeczne prowadzi się na tym obszarze.

Konsultacje społeczne są realizowane w oparciu o obiektywną diagnozę problemów społecznych, gospodarczych i przestrzennych obszaru rewitalizacji. Prace nad przygotowaniem, aktualizacją, wdrażaniem czy oceną efektów powinny być realizowane ze wszystkimi grupami interesariuszy.

IZ RPO powinna promować, aby w jak największym stopniu wykorzystywać aktywne formy partycypacji takie jak warsztaty czy wizyty studyjne etc.

W generalnym ujęciu IZ RPO powinna zalecać, aby programy rewitalizacji były przygotowywane przez zespoły urzędników w oparciu o wynik konsultacji społecznych prowadzonych ze społecznością lokalną oraz podmiotami społecznymi i gospodarczymi, a wsparcie ekspertów zewnętrznych wykorzystywane było zwłaszcza do realizacji niektórych niezbędnych elementów np. prowadzenie prac studialnych dotyczących delimitacji obszarów zdegradowanych w jednostkach urbanistycznych stanowiących podstawę do tworzenia programu rewitalizacji. Zaangażowanie ekspertów zewnętrznych powinno mieć zwłaszcza charakter doradczy.

5.4 Weryfikacja programów rewitalizacji przez Instytucję Zarządzającą RPO WP

Programy rewitalizacji, w oparciu o które miasta będą realizować projekty rewitalizacyjne zgłoszone do objęcia albo objęte współfinansowaniem Unii Europejskiej z jednego z funduszy strukturalnych albo Funduszu Spójności w ramach RPO WP albo KPO, charakteryzujące się cechami i zawierające elementy wymienione w niniejszych wytycznych, **podlegają weryfikacji przez IZ RPO**, niezależnie od źródła ich finansowania.

Analiza i weryfikacja cech i elementów programu rewitalizacji przeprowadzana jest w szczególności z uwzględnieniem: kompletności treści programu pod kątem wskazanych cech i elementów, kompleksowości programu wraz z oceną stopnia koncentracji i komplementarności planowanych działań rewitalizacyjnych, oceny wewnętrznej spójności działań oraz powiązań z innymi politykami gminy, jak również oceny aspektu zakładanej koordynacji tego programu oraz stopnia realizacji zasady partnerstwa. **Programy rewitalizacji pozytywnie zweryfikowane przez IZ RPO zostaną ujęte w Wykazie programów rewitalizacji prowadzonym i monitorowanym przez IZ RPO WP.**

W przypadku ubiegania się o wsparcie na preferencyjnych zasadach w ramach określonych KPO (m.in. konkursy dedykowane obszarom rewitalizacji, szczególne kryteria oceny) weryfikacja spełnienia wymogów dotyczących cech i elementów programów rewitalizacji może następować w oparciu o stosowne oświadczenie IZ RPO WP o pozytywnym zweryfikowaniu programu rewitalizacji. Priorytety inwestycyjne KPO w ramach których w szczególności stosuje się preferencyjne warunki wsparcia projektów rewitalizacyjnych, określone zostały w *Wytycznych Ministra Rozwoju w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020* (Podrozdział 4.2).

Weryfikacja cech i elementów programów rewitalizacji, o których mowa w niniejszych wytycznych, następuje w ramach procedury określonej w rozdziale 3.3 *Ukierunkowanie interwencji* (patrz: *Schemat 4*).

5.5 Konsultacje społeczne oraz podmioty zaangażowane w programowanie rewitalizacji

Jednym z najistotniejszych elementów programowania i realizacji działań rewitalizacyjnych jest Partnerstwo. Zasada partnerstwa oznacza ścisłą współpracę między instytucjami publicznymi, partnerami gospodarczymi i społecznymi oraz podmiotami reprezentującymi społeczeństwo obywatelskie na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym w trakcie całego cyklu programowania obejmującego przygotowanie, wdrożenie, monitorowanie i ocenę¹².

Szczegółowe zasady realizacji procesu konsultacji społecznych przez gminę podejmującą działania rewitalizacyjne określone zostały w Rozdziale 2 Ustawy o rewitalizacji.

IZ RPO powinna promować podejście, w ramach którego miasta przed przystąpieniem do konsultacji określają, co mogą zaoferować partnerom i w jaki sposób będą mogły spełnić ich oczekiwania zgłaszane w procesie konsultacji i budowy partnerstwa. Do prowadzenia konsultacji konieczne jest jasne wskazanie, kto i ile środków może przeznaczyć na realizację postulatów, oczekiwań i projektów zgłaszanych przez tzw. stronę społeczną.

Konsultacje powinny być prowadzone z całą lokalną społecznością, ale szczególny nacisk powinien być skoncentrowany na partnerach dysponujących realnym potencjałem do zawiązywania partnerstwa i włączania się w proces rewitalizacji. Z takimi partnerami, po ich zidentyfikowaniu, powinny być prowadzone bezpośrednie rozmowy i ustalenia dotyczące realizacji poszczególnych przedsięwzięć.

Interesariuszami procesu rewitalizacji są w szczególności mieszkańcy obszaru rewitalizacji, właściciele i użytkownicy wieczyści nieruchomości, podmioty zarządzające nieruchomościami znajdującymi się w tym obszarze, jak również podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić w tym obszarze działalność gospodarczą czy społeczną.

Partycypacja społeczna powinna być nieodłącznym elementem procesu rewitalizacji i stanowić fundament wszelkich działań na każdym etapie tego procesu. Tylko skonsolidowanie wysiłków wszystkich interesariuszy obszaru zdegradowanego rokuje nadzieje na sukces. Partycypacja powinna być rozumiana bardzo szeroko, poczynając od informacji o działaniach władz lokalnych, poprzez współudział w podejmowaniu decyzji o kierunkach interwencji, aż po aktywne uczestnictwo w projektach. Wymaga się tym samym prowadzenia konsultacji w formie warsztatów, pozwalających na udział większych grup uczestników, którzy dzięki merytorycznemu wprowadzeniu do tematyki rewitalizacji mogą wziąć udział w dyskusji o otaczającej ich przestrzeni. Działanie takowe, we wsparcie podmiotów społecznych i gospodarczych, umożliwią merytoryczną debatę przy jednoczesnym budowaniu zaufania na linii miasto-mieszkańcy.

IZ RPO powinna ponadto wskazywać, że w ramach Zintegrowanego Projektu Rewitalizacyjnego zastosowanie podejścia oddolnego dla potrzeb prowadzenia procesu rewitalizacji będzie odbywać się w ramach obowiązkowego instrumentu elastyczności dla Działania 8.1 RPO WP. Maksymalna wartość działań w ramach instrumentu elastyczności będzie wynosić 2% kosztów kwalifikowalnych Projektu.

Proces udanej rewitalizacji powinien być przede wszystkim celem wspólnoty samorządowej, reprezentowanej zarówno przez Rady Miast jak i burmistrzów czy prezydentów. Nawet najlepiej

¹² Rozporządzenie KE w sprawie europejskiego kodeksu postępowania w zakresie partnerstwa w ramach europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych z dnia 7 stycznia 2014 roku

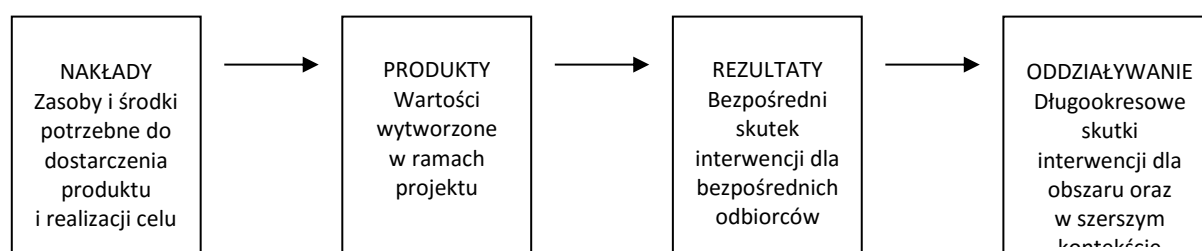
przygotowane wytyczne dla sporządzania programów rewitalizacji oraz najbardziej krytyczna ocena tych programów i projektów rewitalizacyjnych nie są w stanie zniwelować braku zaangażowania w przygotowanie, a następnie wdrażanie procesu rewitalizacji. Dlatego obok działań samorządów lokalnych niezwykle ważne jest zaangażowanie zarówno społeczności lokalnych, jak i organizacji pozarządowych i innych interesariuszy obszarów zdegradowanych w proces tworzenia i wdrażania programów rewitalizacji, a w kolejnym etapie podejmowania partnerstwa w poszczególnych projektach, zwłaszcza projektach społecznych. Ich zadaniem jest komunikowanie władzom lokalnym potrzeb społeczności i wywieranie społecznego nacisku, w celu ukierunkowania wsparcia na rzeczywiste problemy. Nie jest to jednak uzasadnieniem dla postaw roszczeniowych. Władza lokalna posiada ważną i niezbywalną rolę w procesie rewitalizacji, ale nie jest w stanie sama przeprowadzić go skutecznie. Powinna ona tworzyć korzystny klimat dla trzeciego sektora, skłaniający do aktywnego udziału w procesie rewitalizacji. Tylko rzeczywisty wkład pracy ze strony trzeciego sektora i społeczności lokalnej, w tym przedsiębiorców, jest w stanie doprowadzić wspólnie z działaniami gmin i innych interesariuszy do osiągnięcia sukcesów w procesie rewitalizacji.

5.6 System monitorowania rewitalizacji

Istotnym elementem realizowanego przez Miasto procesu programowania rewitalizacji powinno być zapewnienie sposobu monitorowania skuteczności podejmowanych działań. Biorąc pod uwagę, że wykorzystanie środków finansowych powinno być jak najbardziej efektywne, należy prowadzić analizę oddziaływania podejmowanych przedsięwzięć ukierunkowanych na rozwiązanie konkretnych problemów społecznych, gospodarczych i przestrzennych. Tak prowadzony system monitorowania i ewaluacji procesu rewitalizacji ma w założeniu pozwolić na lepsze, bardziej skoordynowane zarządzanie, wzmocnienie poczucia odpowiedzialności i partnerstwa oraz optymalne wykorzystanie środków finansowych dla maksymalizacji efektów.

Programy rewitalizacji zakładają, że ponoszone nakłady przyniosą pewnego rodzaju “produkt”, który w założeniu przyczyni się do poprawy sytuacji na analizowanym obszarze. Konieczna jednak, zwłaszcza w przypadku działań o charakterze społecznym, wydaje się również ocena, w jakim stopniu zaproponowane rozwiązania mogą wpłynąć na rozwiązanie zidentyfikowanych problemów.

System monitorowania rewitalizacji budowany w programie powinien zapewniać pewnego rodzaju kompleksowość polegającą na monitorowaniu efektów wszelkich przedsięwzięć, które wpływają na poprawę sytuacji społecznej, gospodarczej czy przestrzennej obszaru, a wcześniej były ujawniane jako bezpośrednie lub pośrednie przyczyny degradacji. Tym samym mogą być to przedsięwzięcia finansowane z innych źródeł niż środki finansowe kierowane na rewitalizację.

6. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko programu rewitalizacji

Dział IV ustawy z dnia 3 października 2008 r. *o udostępnieniu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*¹³ (dalej: ustawa ooś) określa rodzaje dokumentów (programy, plany, strategie) wymagające przeprowadzania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko (SOOŚ) oraz zasady jej przeprowadzania. Zgodnie z art. 46 i 47 ustawy ooś, przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko wymagają projekty:

- 1) koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju regionalnego;
- 2) polityk, strategii, planów lub programów w dziedzinie przemysłu, energetyki, transportu, telekomunikacji, gospodarki wodnej, gospodarki odpadami, leśnictwa, rolnictwa, rybołówstwa, turystyki i wykorzystywania terenu, opracowywanych lub przyjmowanych przez organy administracji, wyznaczających ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć, mogących znacząco oddziaływać na środowisko;
- 3) polityk, strategii, planów lub programów innych niż wymienione w pkt 1 i 2, których realizacja może spowodować znaczące oddziaływanie na obszar *Natura 2000*, jeżeli nie są one bezpośrednio związane z ochroną obszaru *Natura 2000* lub nie wynikają z tej ochrony.

Przeprowadzenie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko jest wymagane także w przypadku projektów dokumentów, innych niż wymienione w art. 46, jeżeli w uzgodnieniu z właściwym organem, o którym mowa w art. 57, organ opracowujący projekt dokumentu stwierdzi, że wyznaczają one ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć, mogących znacząco oddziaływać na środowisko i że realizacja postanowień tych dokumentów może spowodować znaczące oddziaływanie na środowisko.

W związku z powyższym, co do zasady, istnieje konieczność przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla **projektów** programów rewitalizacji oraz dla projektów programów zmieniających przyjęte już wcześniej programy rewitalizacji. W momencie składania wniosku o dofinansowanie w ramach kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych RPO WP Wnioskodawca ma obowiązek, poza dostarczeniem programu rewitalizacji, załączenia dokumentów potwierdzających przeprowadzenie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko lub dokumentów wskazujących na odstąpienie od przeprowadzenia strategicznej oceny.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad przeprowadzania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko zostały zaprezentowane w *Wytycznych dotyczących oceny oddziaływania na środowisko projektów UE dla beneficjentów Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020* (Załącznik nr 5 do *Zasad wdrażania RPO WP 2014–2020*).

¹³T.j. Dz. U. z 2016 r., poz. 353, ze zm.

7. Konkursy architektoniczne i urbanistyczne w ramach formułowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych

Zgodnie z zapisami rozdziału 1.5.4 Umowy Partnerstwa dotyczącego respektowania zasad polityki przestrzennej kraju przy wdrażaniu środków Unii Europejskiej działania w ramach poszczególnych PI powinny uwzględniać konieczność przywrócenia i utrwalenia ładu przestrzennego, zwłaszcza miast. Tym samym w ramach RPO WP przewiduje się preferencje dla projektów rewitalizacyjnych, które będą zakładać wykorzystanie formuły konkursów architektonicznych, architektoniczno-urbanistycznych oraz urbanistycznych, a tym samym projektów zmierzających do poprawy jakości przestrzeni.

Konkurs architektoniczny, architektoniczno-urbanistyczny czy urbanistyczny to specjalna procedura, która umożliwia instytucji zamawiającej wybranie projektu koncepcyjnego wytypowanego jako najlepsze rozwiązania przez sąd konkursowy po przeprowadzeniu odpowiedniego postępowania konkursowego. Zgodnie z art. 110-127 ustawy o zamówieniach publicznych konkurs oraz procedury konkursowe są metodą wyłonienia najlepszego projektu koncepcyjnego. Konkurs ten stanowi wartościowe narzędzie uzyskania najlepszych rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych i może stanowić szczególnie przydatne narzędzie zwłaszcza w realizowanych w miastach projektach o charakterze rewitalizacyjnym.

W ramach RPO WP przewiduje się preferencję dla projektów obejmujących przedsięwzięcia dotyczące między innymi: kubaturowych obiektów użyteczności publicznej czy też przestrzeni publicznych.

Delimitacja obszarów zdegradowanych. Ocena jednostek urbanistycznych obejmujących obszary mieszkalnictwa

Struktura załącznika dotyczącego delimitacji obszarów zdegradowanych

Tabela 1. Ocena jednostek urbanistycznych w podsystemie społecznym

Jednostki urbanistyczne	WSKAŹNIKI KLUCZOWE				WSKAŹNIK FAKULTATYWNY ²		
	Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 1 tys. ludności*	Udział długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym*	Liczba przestępstw przeciwko rodzinie i opiece na 10 tys. ludności	Liczba przestępstw na 1 tys. ludności			
1.							
2.							
3.							
4.							
5.							
6.							
7.							
8.							
9.							
cd.							
MIASTO							
POMORSKIE							

Tabela 2. Ocena jednostek urbanistycznych w podsystemie gospodarczym

[illegible]

Tabela 3. Ocena jednostek urbanistycznych w podsystemie przestrzennym

[illegible]

² wskaźnik fakultatywny z listy zaproponowanych przez IZ lub wskazany przez Miasto